

Nr 351.

Av herr Linderot, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående inlösen av Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds aktier i Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag.

Regeringen har i proposition nr 247 föreslagit riksdagen att denna skall lämna utan erinran, att tillsägelse om inlösen av de TGO tillhöriga aktierna i LKAB per den 30 september 1947 enligt bestämmelserna i gällande malmavtal *icke* sker från statens sida. Motiveringen till detta regeringsförslag är att en inlösen nu enligt malmavtalets bestämmelser skulle kosta staten omkring 400 miljoner kronor, ett belopp vars förräntning och amortering beräknas draga en årlig kostnad av 20 miljoner kronor. Finansministern framhåller att denna förräntning skulle motsvara vinsterna under en högkonjunktur. Inlösen finge i så fall blott till följd att staten bleve ägare och finge ta alla risker medan Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund utan några besvär eller risker kunde tillgodogöra sig hela den faktiska vinsten från gruvorna under oöverskådlig tid framåt. Vi dela regeringens uppfattning att ett sådant arrangemang vore i högsta grad olämpligt och obilligt.

Finansministern vill hålla öppen möjligheten att på för staten gynnsammare villkor överta lapplandsgruvorna. Några närmare antydningar om *hur* dessa villkor skulle kunna uppnås ges dock inte.

Lapplandsgruvorna äro att betrakta som en av landets viktigaste nationaltillgångar. Det ansågs också omkring sekelskiftet i alla samhällskretsar absurd, att enskilda skulle ha rätt att exploatera desamma. I olika förslag till uppgörelser mellan staten och de privata intressenterna utgick man därför ifrån som något självklart, att staten förr eller senare skulle inträda som ensam ägare av dessa gruvor. I 1907 års malmavtal mellan staten å ena sidan och Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund (TGO) å den andra fastställdes att staten och TGO skulle äga hälften var av aktierna i LKAB (lapplandsgruvorna) ehuru den faktiska ledningen låg i TGO:s händer och staten bara kunde erhålla i genomsnitt omkring tiondedelen av den utdelning TGO erhöi. I gengäld skulle staten på vissa fastställda villkor kunna inlösa TGO:s aktier år 1932 och därmed bli ensam ägare till LKAB.

För TGO som nedlagt omkring 20 miljoner kronor i dessa anläggningar blev uppgörelsen en lysande affär. Staten förband sig bland annat, att *dels* inte exploatera egna malmfyndigheter i Norrbotten för att undvika kon-

kurrens, dels inte uppta någon exporttull på järnmalmen, dels att ge bolaget särskilda skattelättnader. Till övriga förmåner för bolaget bör räknas, att staten anlagt de järnvägar från Riksgränsen till Svartön som voro förutsättningen för malmbrytningen (utgifterna därför belöpte sig till 121 miljoner kronor). Vidare böra inräknas Porjus- och Suorvaanläggningarna, som ju främst tillkommit för gruvbrytningens skull. Därjämte erhöll bolaget som sagt betydande skattelättnader. Det betalar sålunda blott en synnerligen blygsam skatt till de samhällen som anlagts vid gruvorna och TGO slipper betala skatt för den utdelning, som erhålles på LKAB-aktierna. Om värdet av fraktlättnaderna kan nämnas, att fraktsatserna hållits i huvudsak oförändrade på den nivå de fixerades kring sekelskiftet och att följaktligen inte vederbörlig hänsyn tagits till den väldiga försämring av penningvärdet som ägt rum sedan dess. På linjen Kiruna-Riksgränsen erhöll sålunda LKAB 50 procent lägre frakter än övriga befraktare och på linjen MalMBERGET—Svartön 63 procent lägre frakter. Under föregående världskrig sprungo fraktkostnaderna på linjen MalMBERGET—Svartön upp till 1 750 öre per ton medan LKAB oförändrat blott betalade 275 öre per ton.

På grund av dessa eftergifter från statens sida har LKAB blivit det mest vinstbringande företaget i detta land och torde även internationellt knappast ha någon motsvarighet. I faktiska vinster, inklusive den förmögenhetsökning som skett, har bolaget ur lapplandsgruvorna utvunnit betydligt över en miljard kronor. Denna väldiga avkastning å ett ursprungligt investeringsbelopp å 20 miljoner kronor är enastående.

Dessutom bör det inte förbises, att bolaget under denna tid kunnat exploatera den mest lättillgängliga malmen. Snart upphör all dagbrytning, vilket kommer att öka brytningskostnaderna och minska vinsterna per ton. Skulle därtill malmpriserna undergå en sänkning, vilket inte förefaller uteslutet, måste perspektivet vara att tidigare väldiga vinster inte någon längre tid kunna påräknas. Detta betyder naturligtvis inte att gruvdriften skulle bli en dålig affär framdeles. Tvärtom talar allt för att lapplandsgruvorna även i framtiden skola ge goda vinster, även om de inte uppnå tidigare rekordhöjder.

Från kommunistiskt håll föreslogs hösten 1937 och vid riksdagen 1938 att staten skulle utnyttja paragraf 26 i 1927 års malmavtal, vilken paragraf under särskilda betingelser möjliggjorde en inlösen tidigast 1937. De viktigaste skälen för en sådan inlösen då voro följande:

1) Enligt de 1927 upprättade inlösenvillkoren skulle inlösen 1937 ha blivit en synnerligen vinstbringande affär för TGO. Emellertid ledde den ekonomiska krisen, som började 1930, till att dels de ursprungliga brytningsplanerna inte kunde förverkligas, dels minskade bolagets vinster så katastrofalt, att en inlösen 1938 skulle ha belöpt sig till maximum 140 miljoner kronor för staten.

Beträffande de *juridiska förutsättningarna* för en inlösen då, vilka vore

att skydda bolaget från obehörigt utländskt inflytande samt att bolaget inte fullgjort sina förpliktelser, framhölls att dessa förutsättningar måste anses föreligga. Bolaget hade som bekant 1931 ådragit sig en svävande skuld å omkring 60 miljoner kronor, tydligen utländskt kapital. Både 1932 och 1934 var bolaget konkursmässigt och räddades då av staten. På kort tid hade bolagets skuldbörda sprungit upp från 52 till 159 miljoner kronor omedelbart före krisen. 1929 hade bolaget utdelat, inklusive roalty, 51,4 procent. Samma år tömdes reservfonden! 1930 utdelade bolaget 34,2 procent, 1931 9 procent, men innan detta ännu ens kunnat fastställas hade statens representanter i bolaget meddelat statsmakterna att bolaget stod inför likvidationshot och blott kunde räddas genom särskilda åtgärder. Sammanlagt utdelade bolaget åren 1908—1931 412 miljoner kronor. Att bolaget efter sådana fantastiska vinster plötsligt ställdes inför likvidationshot vittnar om att bolaget inte skött sina förpliktelser.

Bolagets malmpolitik har under nödvändighetens tryck måst koordineras med Sveriges utrikespolitik. Landet borde inte tillåta, inför den skärpning av det utrikespolitiska läget som uppstod i slutet av trettioåret, att ett enskilt gruvbolag som TGO skulle helt självständigt avsluta ekonomiska uppgörelser med utlandet, som måste beröra landets allmänna politik. Detta utgjorde tillräckliga juridiska grunder för att staten 1937—1938 skulle ha kunnat begagna sin i paragraf 26 stadgade särskilda inlösningsrätt.

2) Den ökning av LKAB:s brytningsrätt, som föreslogs i Kungl. Maj:ts proposition nr 74 vid 1938 års riksdag, måste därest den utnyttjades, leda till en väsentlig ökning av statens inlösningskostnader vid ett senare tillfälle. Det anfördes i den kommunistiska motionen nr 363 vid 1938 års riksdag som exempel, att nettovinsten vid en brytningskvantitet av 11 miljoner ton kunde springa upp till 7 kronor per ton, d. v. s. 2 kronor mer per ton än vid en brytning av nio miljoner ton. Visserligen bestred finansministern detta påstående med hänvisning till att expertisen förnekat en sådan möjlighet, men erfarenheterna ha sedan dess bekräftat antagandet. Detta fördyrar inlösen nu.

Utöver dessa skäl hänvisades till det orimliga i att en sådan naturtillgång skulle utnyttjas av enskilda. Slutligen anfördes sociala och skattepolitiska skäl för inlösen.

Tyvärre motsatte sig riksdag och regering förslaget att då inlösa gruvorna.

Under tiden sedan dess, 1937—1944, har LKAB redovisat i nettovinster och royaltys 385 miljoner kronor och medräknas skatterna är den direkta vinsten 577,8 miljoner kronor. I bolagets ställning har den väsentliga förändringen ägt rum att ett obligationslån å 97,2 miljoner kronor avvecklats medan en dispositionsfond å 68 miljoner kronor tillkommit. Detta tyder på en väldig förmögenhetsökning. Denna skulle nu, med avdrag för 140 miljoner kronor, jämte gruvor och anläggningar ha varit statens egendom om det kommunistiska förslaget bifallits. Riksdagsbeslutet räddade rent avtalsmässigt åt TGO över 400 miljoner kronor på ett bräde.

Att Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund på grundval av dessa förhållanden skulle kunna tillgodogöra sig en så väldig inlösensumma som 400 miljoner kronor måste te sig utmanande för rättsmedvetandet. Vid riksdagsbehandlingen av 1907 års malmavtal biträdde Hjalmar Branting en kompromisslinje, enligt vilken inlösensumman skulle bestämt fixeras till högst 150 miljoner kronor, och att inlösen skulle ske år 1932. Han polemiserade i ett anförande mot den högermajoritet i riksdagen, som han förutsatte skulle genomtrumfa regeringsförslaget och sade:

»Det är min tröst, att det i så fall (om regeringsförslaget antoges) blir hårdare händer än våra, som kommer att taga hand om att denna uppgörelse, som riksdagens majoritet år 1907 beviljade, icke bliver fullföljd till det svindlande belopp varom här är fråga...

Jag tror, att antages nu detta förslag, framtvingar man med nödvändighet tanken på att gå hårdare fram än till den ytterst generösa uppgörelse varom i dag är fråga, då framtvingas med nödvändighet av denna plutokrati, som genom en sådan monopolställning bliver dominerande i stora områden av vårt land, att mot densamma kommer att resas kravet på en reduktion; och då blir det varken tal om tiotals miljoner om året eller 150 miljoner på ett bräde.»

Häri kan man instämma. Den nuvarande riksdagen har möjlighet att korrigera de tidigare missgreppen. Nu bör detta ske!

Enligt vår mening böra inte endast lapplandsgruvorna utan alla viktigare mineraltillgångar inom landet överföras i statens ägo. Om nuvarande expropriationslagstiftning är otillräcklig därför, bör densamma utbyggas. Särskilt viktigt är därvid att icke en sådan expropriation leder till ett orimligt berikande av de företag, som slagit under sig naturrikedomarna. Enligt vår mening bör sålunda inlösensumman för LKAB inte sättas till mer än högst 140 miljoner kronor.

Förmodligen utgår regeringen när den talar om att man bör söka uppnå en för staten fördelaktigare uppgörelse med TGO från, att staten genom hot om exporttull och högre fraktavgifter eventuellt minskning av brytningsrätten skall kunna framtvinga en förmånligare uppgörelse. Sådana åtgärder torde dock inte verka inom rimlig tid. Just nu vid det förestående krigsslutet borde dock den lämpligaste tidpunkten vara inne för att skrida till ett allmänt överförande i statens ägo av landets viktigare mineraltillgångar. Vi föreslå därför

att riksdagen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 247 i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om skyndsamt utredning och förslag om överförande i statlig besittning och på skäligen villkor av de i privat eller halvprivat besittning varande viktigare mineraltillgångarna.

Stockholm i april 1945.

Sven Linderot.